

Suomalaisen runomittaopin tutkimusta.

Lausunto Helsingin yliopiston historiallis-kielitieteelliselle osastolle.

Fil. maist. MATTI SADENIEMEN väitöskirjasta **Metriikkamme perusteet** ja sovellutusta moderneihin ja antiikkiin mittoihin, Helsinki 1949, 192 sivua, saan viralliseksi vastaväittäjäksi määrättyinä antaa seuraavan lausunnon.

Maisteri Sadeniemen teos jatkaa sitä suomalaista runomittaopin tutkimusta, jonka tämän vuosisadan puolella esiintyneistä kehittäjistä on mainittava ensi sijassa Ilmari Krohn, Onni Helkiö, J. W. Juvelius, V. Arti, Toivo Haapanen ja Rafael Koskimies, mutta se poikkeaa edeltäjiensä julkaisuista siinä suhteessa, että se käsittelee aihettaan varsin laajalta ja monitahoiselta pohjalta. Tämä on toisaalta ollut välttämätöntäkin, koska tekijä on erityisesti pyrkinyt valaisemaan suomalaisen metriikan *perusteita*. Tekijä liikkuu paitsi estetiikan ja suomalaisen filologian, myös yleisen kielitieteen, fonetiikan ja psykologian aloilla.

Puhuessaan ensimmäisessä luvussa rytmien käsitteestä tekijä aivan oikein tähdentää, että »vasta hahmopsykologia on päässyt tunkeutumaan rytmi-käsitteen ytimeen» (s. 13). Toisaalta on kuitenkin pidettävä ilmeisenä heikkoutena sitä seikkaa, että teoksessa esitetty hahmopsykologinen rytmi-käsitteen tausta perustuu yksipuolisesti vanhempaan ja osittain jo tieteellisessä suhteessa kestävämmäksi osoittautuneeseen psykologiseen kirjallisuuteen. Nykyaikaista hahmopsykologista käsitystä ei ole esitetty, vaan tyydytään siteeraamaan mm. Wundtia, Meumannia sekä Koffkan ja Wernerin eräitä vanhempia artikkeleita, jotka ilmestyivät jo vuosina 1909, 1919 ja 1924. Tekijä ei tunne Koffkan 1935 ilmestynyttä teosta »Principles of Gestalt Psychology» eikä Wernerin 1933 ilmestynyttä pääteosta »Einführung in die Entwicklungspsychologie». Niinikään tekijän käsitystä rytmien olemuksesta olisivat selvittäneet sellaiset uudemmat teokset kuin esim. Metzgerin »Psychologie» (1941), Katzin »Gestaltpsychologie» (suomennettu 1948) ja Ohto Oksalan »Työn psykologia» (1948).

Tekijän proosa- ja runorytmiä koskevia käsityksiä luonnehtii vahvasti atomistinen sävy huolimatta edellä mainitusta hahmopsykologian tunnustamisesta rytmikäsitteen selvittäjänä. Teoksessa esitetty rytmiksi-koiden järjestelmä rakennetaan pienimmistä suurimpiin edeten (ss. 56—60). Pienin yksikkö on *solu*, joksi tekijä nimittää »painollisen tavun ja sen yhteyteen hahmottuvien painottomien tavujen muodostamaa kokonaisuutta». Astetta ylempi rytmillinen yksikkö on *ryhmä*, jonka »muodostaa pääpainollinen solu ja sen yhteyteen mahdollisesti hahmottuvat pääpainottomat». »Väliin kaksi ryhmää muodostaa keskenään selvästi yhteen kuuluvan kokonaisuuden», *yliryhmän*. Nämä ovat ns. alempia rytmiksi-koita, joiden »sentrumina on painollinen tavu». Ylempien rytmiksi-koiden *jadan* (tämä saattaa koostua myös kahdesta tai useammasta *alajadasta*), *lauseekkeen* ja *taitteen* sanotaan perustuvan *tyvien* (so. yhdistymättömien sanojen) semanttis-syntaktisiin suhteisiin.

Tässä maist. Sadeniemen puherytmillisessä järjestelmässä ei ole otettu huomioon seuraavia tekijöitä: 1) Koska puhuttu kieli palvelee *ajatusten*

ilmaisemista, myös puheen rytmiä hallitsevat kokonaisvaltaisessa mielessä *ajatuskululliset hahmot*, jotka edustavat puheen loogista jäsenytymistä. 2) Niinkuin kaikki biologiseen elämänjuoksun sisältyvät ilmiöt, niin myös puhefysiologiset suoritukset ovat rytmillisiä, jolloin ns. *persoonallisen tempon* ilmeneminen on otettava varteen. 3) *Kvantitatiivisen periodisuuden* tekijä katsoo jonkinlaiseksi puherytmissä tendenssimäisesti esiintyväksi piirteeksi, vaikka sillä painotuksen vuorottelun kanssa on yhtä elementäärinen asema puherytmin tajuamisessa. Tämän johdosta hänen käyttämässään rytmiksiöissä ei ole yhdessäkään otettu huomioon tätä tekijää jo yksikön määritelmään sisältyvänä. Ei edes ns. »fyysillisen» rytmiksiön *puhetahdin* määritelmässä (s. 55) ole otettu kvantiteetin osuutta huomioon. Vaikka on selvää, että puheessa, erityisesti vapaassa puheessa kvantitatiivinen periodisuus on melko väljissä rajoissa huojuvaa (allekirjoittaneen mittausten mukaan ns. rytmijaksojen pituudet huojuvat enintään n. $\pm 50\%$ keskimääräiseen aikaan verraten), sillä on holistisessa rytmianalyysissä aivan yhtä tärkeä merkitys kuin painollisten ja painottomien tavujen vuorottelulla.

Kun tekijä käytännössä koettaa soveltaa rytmiksiöihinsä perustuvaa analyysia erääseen kirjailija F. E. Sillanpään esittämään ja levyllä tallennettuun radiopuheeseen (ss. 53—54), epä johdonmukaista analyysia ilmenee varsinkin jatojen ja alajatojen kohdalla. Asettaessaan näiden semanttis-syntaktisten yksiköiden rajan poikkeuksetta jokaisen näytteessä olevan tauon kohdalle antaa tekijä *tauon* ratkaista, mihin kohtaan milloinkin muodostuu *semanttis-syntaktisesti* varteenotettavan rytmikokonaisisuuden raja. Tosin tekijä (s. 59) mainitsee, että tauko ei ole ainoa alajatojen ja jatojen erotuskeino, vaan »raja voi ilmetä myös tempon vaihtumisena tai sävelkulun merkitsevänä heilahduksena». Tästä huolimatta on esim. jadassa »niin häipyä sen sanatunnelman lähettyviltä pois» alajatojen välinen raja asetettu »sen» sanan jäljessä olevan sattumanvaraisen tauon kohdalle, joka ei mitenkään ole semanttis-syntaktisesti merkittävä raja.

Saadakseen kuvan siitä, miten yksilöllisesti vaihtelevalla tavalla painotuksenkulku voidaan todeta, tekijä on antanut kahden muun henkilön tulkita näyte-esitteen tavujen painotusasteet. Koehavainnoitsijat eivät kuitenkaan ole jaoittaneet näyte-esitettä rytmiksiöihin, vaan ovat verranneet kunkin tavun painoa ympäröivien tavujen painoon. Tällä tavoin ei ole voitu saada rytmianalyysin kannalta riittävän luotettavaa materiaalia, koska puhehahmojen havaitseminen noudattaa samoja pregnanssilakeja kuin muutkin kuulohahmot. Toisaalta olisi ollut tähdellistä saada valaisua sille seikalle, missä määrin tekijän itsensä havaitsemat rytmiksiöiden rajat pitävät yhtä toisten henkilöiden havaintojen kanssa ja miten suuria poikkeamia nimenomaan jata- ja alajatarajat voivat osoittaa. Kun niinkin eripituiset puhunnokset kuin 4 ja 1,5 sekuntia kestävät sanaryhmät voivat joskus esiintyä peräkkäisinä samaluokkaisina rytmikokonaisuuksina, nim. alajatoina, joutuu pakosta epäilemään, onko puheen rytmin käsittämisen alalla näin väljä, kvantitatiivisesta periodisuudesta olennaisesti riippumaton jaksotus. Tällaisia

aiheellisiä epäilyksiä tekijä ei ole yrittänytkaan etukäteen torjua, vaan tyytyy pelkästään toteamaan, että rytmianalyysi hänen yksikköjään käyttäen »on tietenkin osittain subjektiivista» (s. 58). Täysin epäselväksi jää, *miten suuri* mainittu osittaisuus, sinänsä aina ilmenevä hahmotusvapauden ilmiö todellisuudessa on.

Puhuessaan pääpainosta ja sen kokemisesta sellaisissa sanatyypeissä kuin *salasta, palaavan* ja *vakavana* tekijä koettaa 2. tavussa usein ilmeväää intensiteetin suuremmuutta 1. tavuun verraten selittää pääpainon kokemisen kannalta mahdolliseksi siltä pohjalta, että »artikulatorinen ponnistus, joka alkaa tavun (= pääp. tavun) alusta, käsitetään olennaiseksi» (s. 66). Jo teoksessa esitetyn kokeellisfoneettisen käyräanalyysiaineiston pohjalta arvioiden on kuitenkin todennäköisempää, että pääpainon — samoin kuin sivupainonkin — tajuamisessa sävelkulku näytteleee suomen kielessä olennaisempaa osaa. 2. tavuun voisi pääpaino siirtyä vain sillä edellytyksellä, että intensiteetin kasvun lisäksi *myös sävelkulku kohoaisi selvästi* ensi tavusta toiseen mennessä. Toisaalta on muistettava juoksevassa puheessa ilmenevä tavujen ryhmittyminen likimain *samanmittaisiksi* puhetahteiksi, jolloin tahdinalkuinen tavu koetaan pääpainolliseksi, vaikka edellisestä tahtipainottomasta tavusta tahtipainolliseen siirtyminen ei osoittaisikaan intensiteetin tai sävelkulun kasvua. Mitenkä puhetahtien jakautuminen kulloinkin tapahtuu, on riippuvainen lähinnä *suurempien* rytmihahmojen pyrkimyksestä osiensa akustiseen samarakenteisuuteen painotuksen ja kvantitatiivisen jäsentymisen suhteen. Kun tekijä koettaa valaista pääpainon ja siihen alisteisessa suhteessa olevan sivupainon käsitettä, sitä ei voida tyydyttävällä tavalla tehdä lähtemällä atomistisesti tyven piiristä. Nykyaikainen lausefonetiikka, nimenomaan fonometrinen periaatteiden mukainen, joihin tekijäkin silloin tällöin muussa yhteydessä viittaa, lähtee suuremmista puhejaksoista käsin selvittelemään osiensa prosodisten ominaisuuksien muodostumista.

Myös arvopainoa käsitellessään (s. 79 ja seurr.) tekijä liikkuu yksipuolisesti puherytmin semanttis-syntaktisten suhteiden varassa, suhteiden, jotka eivät edusta puherytmin määräävintä kerrostumaa, ajatushahmojen jäsentymistä.

Käsitellessään runon jakautumista rytmisyksikköihin (s. 108 ja seurr.) tekijä toteaa mm. että säkeen määrittäminen jadaksi tai alajadaksi on »joskus tulkinnanvarainen kysymys». Tällainen tulkinnanvaraisuuden leima vaivaakin monessa suhteessa tekijän päätelmiä, vaikka onkin mielestäni sanottava, etteivät lopputulokset siitä sanottavasti kärsikään.

Se osa väitöskirjaa, joka koskee kielitieteellisiä ja runomittaopillisia pohdintoja, on huomattavasti korkeampaa luokkaa kuin foneettis-psykologinen puoli. Eräät suomen kielen painotussuhteita koskevat tulokset ovat myös käytännöllisen kielenkäytön kannalta merkittäviä.

Puolestani pitäisin teoksen parhaimpana ja positiivisimpana lukuna »Suomen kielen käyttelyä eri runomitoissa» (s. 135 ja seurr.), mikä itse asiassa onkin teoksen huipentuma aiheeseen nähden.

Kirjan kielenkäyttö ja painoasu ovat niinkään korkealla tasolla, ja vain joitakin huomautuksia voidaan tehdä.

Väitöstilaisuudessa esiintyvät ylimääräisinä opponenteina dosentti A. O. Väisänen ja kirjailija V. Arti. Edellinen teki joitakin teoksessa käytettyä terminologiaa koskevia vastahuomautuksia.

Puolustus oli yleensä varsin valpasta ja asiallista ja todisti samalla hyvää aineen hallintaa.

Lausuntoni alkupuolella tekemistäni huomautuksista huolimatta teos todistaa varsin kypsää tieteellistä ajattelukykyä ja sisältää joukon tuloksia, jotka ovat hyvin ansiokkaita. Tämän johdosta mielihyvin ehdotan väitöskirjan hyväksymistä opinnäytteenä filosofianlisensiaatin tutkintoa varten.

Helsingissä, toukokuun 27. päivänä 1949.

Antti Sovijärvi.